

HRAD RABŠTEJN U BEDŘICHOVA

PRŮZKUM SEVERNÍ ČÁSTI AREÁLU

RADIM VRLA

Rabštejn Castle near Bedřichov – Research of the North Part of the Compound

The article summarises earlier as well as recent knowledge about the ruins of Rabštejn Castle near Bedřichov (Šumperk District). The main focus is put on the north part of the existing compound where, as stated by the author, was the original medieval core and the lower castle. The latest information comes from partial operational research that the author carried out between 2017 and 2019. In addition, the work publishes selected finds including medieval and modern castle reconstruction events. The article concludes with an attempt to interpret the findings and include them into the building development of Rabštejn Castle.

Keywords: castle – middle ages – modern times – wall – gallery – rock surface treatment

Článek sumarizuje starší, ale především nové poznatky zjištěné v areálu zříceniny hradu Rabštejna u Bedřichova (okr. Šumperk). Zájem je zde soustředěn na severní část dnešního areálu, kam je autorem kladeno původní středověké jádro i předhradí. Zmíněné poznatky přinesly dílčí operativní průzkumy, prováděné zde autorem v letech 2017–2019. Součástí práce je i publikace vybraných nálezových situací, zachycující středověké i novověké úpravy hradu. V závěru je uveden pokus o interpretaci poznatků a jejich zařazení do stavebního vývoje Rabštejna.

Klíčová slova: hrad – středověk – novověk – hradba – ochoz – úpravy skalního povrchu

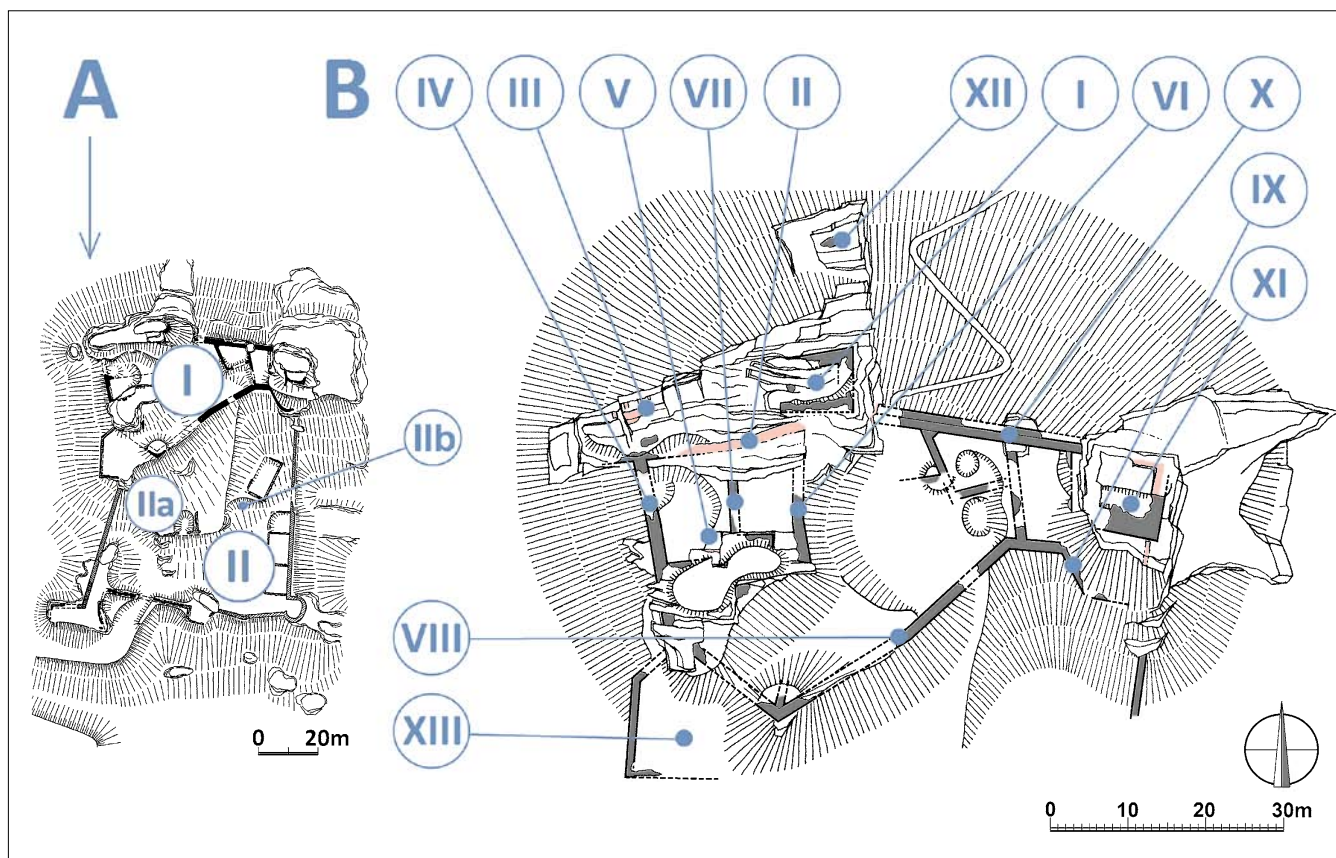
Přibližně 1,5 km od centra podhorské severomoravské obce Bedřichova (dnes část obce Oskava, okres Šumperk) se z výrazného hřbetu, vybíhajícího jižním směrem z masivu Vinné hory (889 m n. m.), zdvíhá výrazné kuželovité návrší prorostlé mohutnými skalisky (obr. 1). Nejvyšší bod této přirozené dominanty širokého okolí dosahuje 803 m n. m. Vrcholovou partii, utvářenou dramaticky formovanými skalními věžemi, a přílehlou část jižního svahu zaujímají poměrně rozsáhlé, leč velmi rychle chátrající zříceniny hradu Rabštejna. V roce 2017 a 2018 byla kroměřížským a olomouckým pracovištěm NPÚ zpracována základní dokumentace nejohroženějších partií hradu, jako podklad pro budoucí projektovou dokumentaci nezbytných záchranných prací.¹⁾ Zároveň byly provedeny dílčí průzkumné a dokumentační práce v hradním jádru, které přinesly poměrně zajímavé výsledky. I když průzkum hradu rozhodně nelze mít za ukončený, jeho výsledky jsou hodny publikování, a to z několika důvodů: Jednak Rabštejn, vzhledem ke svému rozsahu, stáří i poměrně dlouhé existenci, náleží k nejméně probádaným hradům Moravy a každý nový poznatek o jeho podobě či stavebním vývoji má poměrně velký význam, jednak publikace některých nálezových situací (v souvislosti s havarijním stavem zdív) může být za nedlouhý čas jediným dokladem o jejich existenci. Zároveň však tato práce může být dokladem toho, jak základní dokumentace může přinést poměrně zásadní výsledky přispívající k poznání, a tedy snad i k budoucí

Obr. 1: Hrad Rabštejn (okres Šumperk) – celkový pohled na hrad od severozápadu (všechny snímky a kresby R. Vrla, 2019, není-li uvedeno jinak).

1) R. Vrla, Hrad Rabštejn u Bedřichova. Zadání záchranných prací kulturní památky, srpen – říjen 2017, rkp.; *týž*, Hrad Rabštejn u Bedřichova. Operativní průzkum a dokumentace hradního jádra, I. část, severní hradba jádra. Květen – červen 2018, rkp.; *týž*, Hrad Rabštejn u Bedřichova. Operativní průzkum a dokumentace hradního jádra, II. část, jižní hradba jádra. Říjen – listopad 2018, rkp.; *týž*, Hrad Rabštejn u Bedřichova. Operativní průzkum a dokumentace hradního jádra, III. část, oprava severní a jižní hradby jádra. Listopad 2018., rkp. Elaboráty OPD jsou uloženy na NPÚ ÚOP v Kroměříži a Olomouci.

kvalitní ochraně kulturní památky. Rozsáhlý areál hradu je v dalším textu pro snazší orientaci rozdělen na horní hrad, zaujímající severní část areálu, a na dolní hrad, situovaný v jižním svahu. Předkládaná stať se týká, až na výjimky, pouze horního hradu (obr. 2/A-I, 2/B).

Obr. 2: Hrad Rabštejn: A – půdorys areálu: I – horní hrad, II – dolní hrad, II a – severozápadní část dolního hradu, II b – místo nálezu architektonického detailu (podle M. Plaček, o. c. v pozn. 2, s. 525, obr. 1005); B – aktuální půdorys horního hradu s označením jednotlivých částí dle textu: růžová barva označuje místa výrazného opracování skalního povrchu, zmíněná v textu.

HISTORICKÝ PŘEHLED²⁾

Rabštejn byl pravděpodobně založen již v závěru 13. století, snad jako zeměpanský hrad, severozápadně od staršího Úsova v podhůří Jeseníků. Jeho založení mohlo souviset i se zajištěním důlní činnosti v okolí. Poprvé je přímo zmíněn až v roce 1318, kdy se hradu s velkou námahou zmocnil olomoucký biskup Konrád a odevzdal jej Janu Lucemburskému (Rabštejn do té doby zřejmě náležel přízviscům Jindřicha z Lipé). Od roku 1355 je hrad v majetku moravských markrabat, později je zastavován soukromým vlastníkem. Jeden z nich, Jindřich z Jenštejna zde kolem roku 1464 prováděl stavební úpravy (Jiří z Poděbrad mu na ně upsal 100 kop grošů). V roce 1470 drží statek zástavou Jiří Tunkl z Brníčka, před rokem 1483 byl hrad dobyt Matyášem Korvínem. Po výstavbě zámku v nedalekých Janovicích je Rabštejn na počátku 16. století opuštěn (první zmínka o pustém hradě je z roku 1535). V 17. století, pod tlakem válečných událostí je hrad obnoven a využit jako refugium. Na konci třicetileté války se hradu na rok zmocnili Švédové. Další válečná ohrožení Moravy přenesla hradu opětovné stavební práce, a to v 60., 70. i 80. letech 17. století. Při stavebních pracích byly zčásti rozebírány

konstrukce středověkého hradu. Ještě v roce 1693 zde bydlí panští služebníci s hajným, později je Rabštejn definitivně opuštěn. V 18. století se sesula hláska.

STRUČNÁ CHARAKTERISTIKA AREÁLU HORNÍHO HRADU

Jak už je výše zmíněno, horní hrad (označovaný v literatuře jako hradní jádro³⁾) zaujímá temeno výrazného, téměř kuželovitého kopce vyrůstajícího na jihovýchodní straně ze širokého sedla, oddělujícího Rabštejn od Vinné hory. Velmi strmé svahy, chránící staveniště hradu na západní a východní straně, přecházejí postupně v pozvolnější dlouhé svahy, spadající do hlubokých údolí Oskavy a Dlouhého potoka. Na jižní straně je poněkud mírnější svah využit areálem rozsáhlého dolního hradu, na jihozápadě pak terén přechází v klesající, skalnatý hřeben.

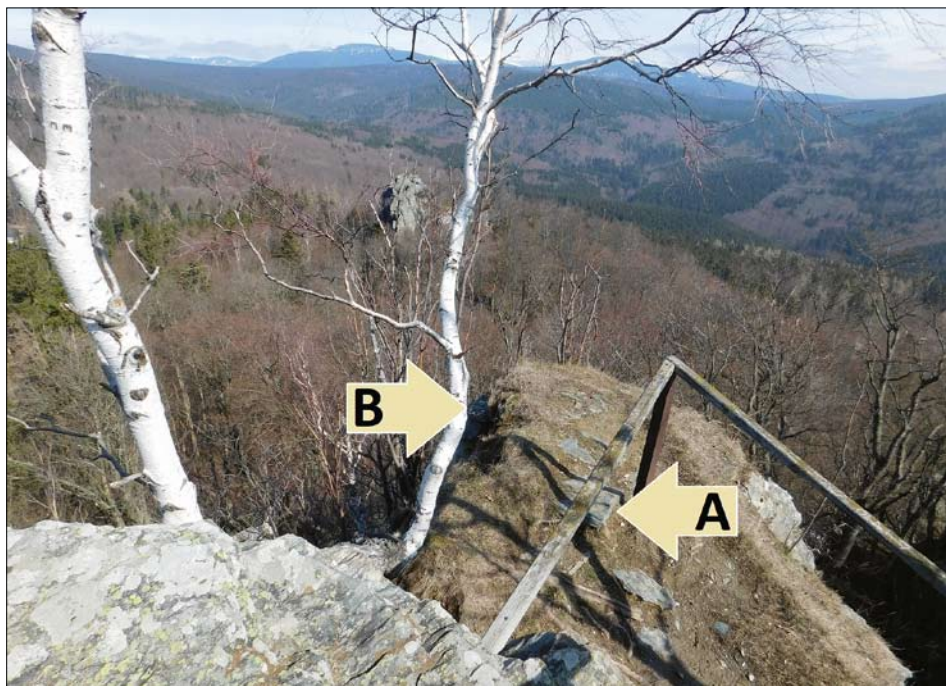
Popisovaná plocha horního hradu tvoří v půdoryse tvar nepravidelného mnohoúhelníku o maximálních rozměrech cca 75 × 45 m (obr. 2/B). Výškově se rozpadá na západní, vyšší partii a nižší část, situovanou na východní straně. Areál staveniště je však zásadně utvářen trojicí mohutných skalních věží, které výrazně přispěly k poněkud bizarní stavební podobě hradu. Koruna severozápadní, nejvyšší z nich, je dnes přístupná úzkou průrvou po žebřících, jihozápadní a východní jsou nižší. Skály jsou budovány z velmi tvrdé horniny, přesto je zde dochováno

2) Stručný historický přehled je sestaven pouze z vybrané literatury: J. Haubert, Hrad Rabštejn – protiturecká pevnost, in: Severní Morava 8, Šumperk 1962, s. 23; A. Turek, Jak vypadal Rabštýn v letech 1669–1672, in: Severní Morava 14, Šumperk 1966, s. 58; F. Spurný a kol., Hrad, zámek a tvrz v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II. Severní Morava. Praha 1983, s. 197–198; M. Plaček, Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí. Praha 2001, s. 524–526.

3) M. Plaček, o. c. v pozn. 2, s. 524–526, tam další literaturu.

Obr. 3: Hrad Rabštejn – pohled na horní hrad od severovýchodu: vlevo – mezi stromy střeš severní hradby; uprostřed – severní skalní věž se zříceninami zděné, hranolové věže na koruně; vpravo – nižší skalní věž, nesoucí rovněž pozůstatky zdiva (srov. obr. 2/B-XII).

Obr. 4: Hrad Rabštejn – vrcholová partie severní skalní věže s pozůstatky nároží cca 2 m široké zdi věže, pohled od jihozápadu: A – jižní líc; B – severní líc.

poměrně velké množství více či méně výrazných úprav souvisejících s budováním a existencí hradu;⁴⁾ četné pozůstatky zdiva, budovaného na vápennou maltu, však nasvědčují tomu, že skalní věže byly organicky zabudovány do hmot hradního zdiva a jeho objektů.

Zmíněná výše situovaná západní část horního hradu obsahuje dvojici skalních věží, z nichž severní je výrazně mohutnější a vyšší (obr. 2/B-I). V její západní části vy-

stupuje rozeklaný blok s puklinou uprostřed, ve které je dochován pozůstatek amorfního zdiva. Další zdivo je dochováno přímo na vrcholu skaliska; na jeho severovýchodním okraji je dochován pozůstatek nároží, jehož severní zeď je široká 2 m (obr. 4). Její další průběh k západu je uchován v téměř nepřístupné jizvě, členící místy převalskou skalní stěnu. Východně na vnější líc zdi navazuje další pozůstatek zdiva, pravděpodobně dalšího nároží, na skalisku jižně odsud. Na jižní straně je pak tato zeď dochována v amorfní hmotě, probíhající v délce cca 9,5 m k západu, kde končí u příčné skalní stěny (severně odsud je situováno zmíněné amorfní zdivo ve skalní puklině). Na jižní straně nižší partie je do skály vysekaná mělká základová plocha pro další zdivo, jehož zlomek je dochován na západní straně (obr. 2/B-II, obr. 5/2 B). Nad touto linií jsou do svažujícího se povrchu skály vysekány dva mělké kanálky nepravidelného půdorysu, pod převalskou jihozápadní částí nejvyšší partie skály jsou opět vysekány rozměrné stupně pro založení zděné konstrukce⁵⁾ (obr. 5/1). Koruna skaliska v západní části vytváří poměrně ostrý hřbet s dalšími doklady po umělých úpravách (obr. 2/B-III, viz níže).

Jižně od zmíněné partie se stopami úprav je dochován narušený styk dvojice zdí, jejichž provázání není jasné (západní zeď je pravděpodobně přiložena k severní na spáru; obr. 5/2, obr. 15/1-a). Průběh zdi, probíhající ve směru východ – západ je na východní straně sledovatelný ve výše zmíněné, ve skále sekané linii; cca 1,5 m široká

zeď, běžící odsud jižním směrem je hradbou, uzavírající sledovaný areál od západu (obr. 2/B-IV, obr. 6, obr. 7). Ta je zde vložena mezi zmíněnou dvojici skalních věží – na severní straně je ve skále obnaženo poměrně hluboké lůžko, do kterého byla hradba ukotvena (obr. 6/2). Jižní

5) Tato konstrukce pravděpodobně tvořila pravouhlé nároží a vzpírala převalskou partii skály, na jejíž koruně (poněkud východněji) byla situována výše popsaná věž. Ve zdivu pod převalsem byl zřejmě situován vstup do zmíněné pukliny, kterou bylo možno již ve středověku dosáhnout interiéru zmíněné věže.

4) V textu jsou dále zmíněny pouze ty úpravy skalního povrchu, které se týkají vybraných nálezových situací.

Obr. 5: Hrad Rabštejn – západní partie severní skalní věže: 1 – pohled na úpatí vyvýšené (východní) části od jihu, šípky označují kanálky, vysekané do povrchu skály; A – záseky pro založení zdiva, vzpírajícího převis horní části skály; 2 – jižní strana západní partie severní skalní věže, pohled od východu, šípka označuje polohu styku zdiv; B – vysekaná plocha pro založení zdiva.

Obr. 6: Hrad Rabštejn – západní hradba: 1 – celkový pohled od severovýchodu, vlevo průlom v hradbě do prostoru sklepa, v pozadí jižní skalní věž se zdivem na vrcholu; 2 – lůžko pro ukotvení hradby na severní straně, pohled od jihu.

pokračování hradby je možno sledovat v bizarních puklinách nižší, jižní skalní věže, kde se její vnější líc stupňovitě směrem vzhůru zužuje (obr. 7).

Severní stěna nižší skalní věže nese pozoruhodné stopy po uložení stavebních konstrukcí (obr. 2/B-V, viz níže). Na její koruně, která na západní straně uhybá k jihu, jsou dochovány zbytky zdiva, další pozůstatky zdív jsou patrné při patě skaliska na jihovýchodní straně. Zde skalisko vybíhá v poměrně subtilní, vysoký blok, k jehož patě přiléhá na severu další zdivo, široké cca 130 cm (obr. 2/B-VI), vymezující tuto část hradu od východu (na severní straně, v patě severní skalní věže, je patrný zásek, ve kterém mohla být tato zeď kotvena). Další, amorfní zdivo je do-

chováno v koutě skaliska, západně odsud.

Široká proluka mezi oběma skalisky uzavřená ze západní i východní strany zmíněnými zdmi, je pozůstatkem další, cca 80 cm široké, s nimi rovnoběžné zdi rozdělena na dvě části (obr. 2/B-VII), přičemž větší, západní, vyplňuje sníženina.⁶⁾

Níže položená a plošně poněkud rozsáhlejší východní část horního hradu je vymezená poměrně dobře dochovanými zříceninami hradeb, sbíhajících se na východní straně k další skalní věži. Na jižní straně je tato část areálu vymezena hradbou širokou cca 140 cm (obr. 2/B-VIII, obr. 8, obr. 9). Jižní hradba je na západní straně ukotvena v záseku v patě skaliska (jedná se o jižní skalní věž popsané západní partie), odsud míří k dochovanému tupouhlému nároží s velmi pečlivou vazbou lomového kamene v lici (obr. 8/2). Nároží je zevnitř vyplněno sutí, ze které vyrůstá koruna dalšího zdiva. V dalším průběhu jsou na jižní straně dochovány dva výrazné střepy hradby, přičemž v proluce mezi nimi je předpokládána existence brány⁷⁾ (obr. 8/1, obr. 9). Ve vnějším lici je zde dochována horizontální řada otvorů po vodorovných prvcích lešení. Na východní straně, pod zmíněnou skalní věží, na hradbu navazuje zdivo, zahýbající jihovýchodu, které v polygonálním půdorysu (?)⁸⁾ obíhá část paty skaliska a vytrácí se v suťovém svahu (obr. 2/B-IX). Podle utváření koutu je východní zdivo zřejmě druhotně přizděno k hradbě a ukotveno do ní pomocí šmorců. U vnitřního líce

je dochován narušený styk hradby s cca 80 cm širokou zdí, přepažující tuto část horního hradu.

Ze severní strany je východní část horního hradu vymezena přímým úsekem hradby, široké cca 130 cm (obr. 2/B-X, obr. 10). Hradba je situována na okraji terasy ohraničené velmi strmým svahem a je založená na skalním podloží, které ve střední části vystupuje výrazně

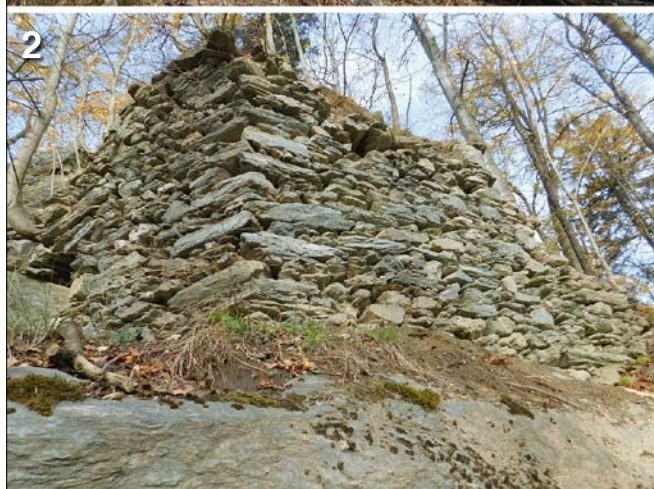
6) Zeď, probíhající touto částí plochy ve směru východ – západ, zachycená na plánu M. Plačka, dnes není nad terénem patrná; srov. M. Plaček, o. c. v pozn. 2, s. 525, obr. 1005.

7) Srov. literaturu M. Plaček, o. c. v pozn. 2, s. 524.

8) Srov. literaturu tamtéž, s. 525, obr. 1005, zde je půdorys zdiva označen jako oblý; dnešní situace tomu nenasvědčuje.

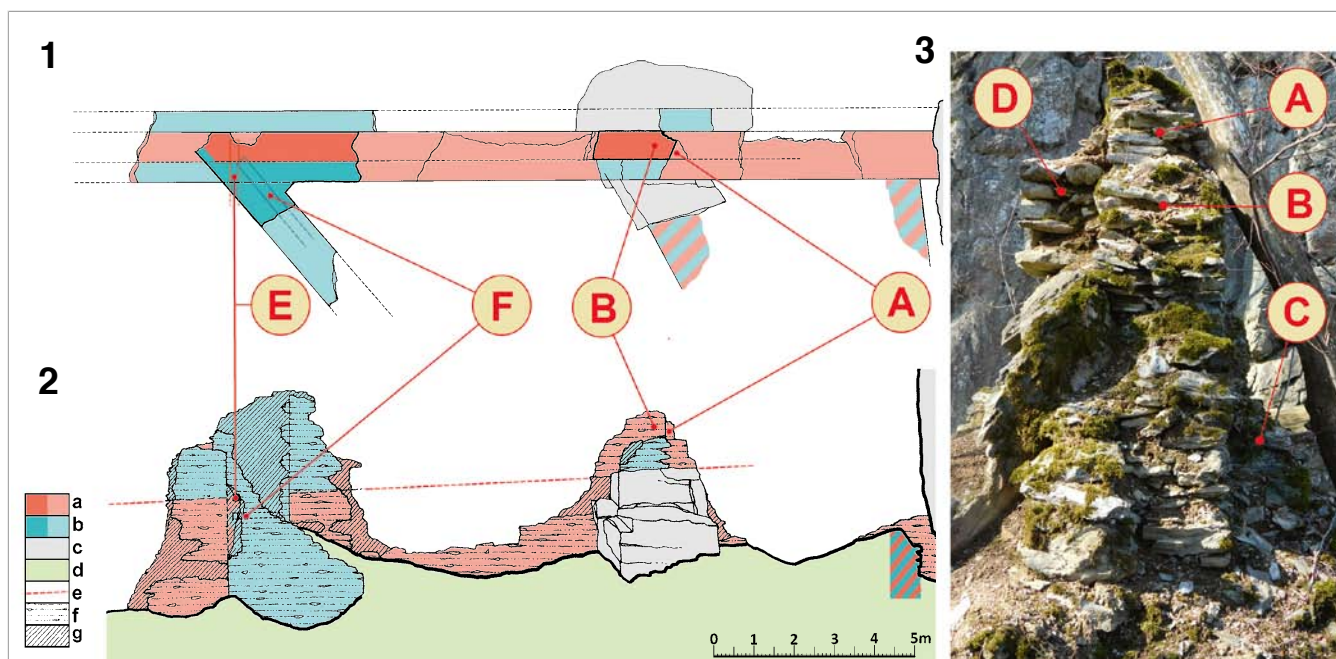
Obr. 7: Hrad Rabštejn – partie západní hradby vklíněná v puklině jižní skalní věže, její zdivo se směrem vzhůru dvakrát stupňovitě zužuje, pohled od západu.

Obr. 8: Hrad Rabštejn – jižní hradba: 1 – východní část, napravo za stromem je patrné napojení pozdější přístavby bašty (?) ke starší hradbě, vlevo je prostor brány od horního hradu, pohled od jihozápadu, v pozadí jižní skalní věž; 2 – jihozápadní nároží hradby, pohled od jihu.

Obr. 9: Hrad Rabštejn – střední část jižní hradby, napravo výlom brány do horního hradu.

Obr. 10: Hrad Rabštejn – severní hradba: 1 – půdorys; 2 – pohled na jižní stranu hradby; 3 – pohled na prostřední stěp zdiva se zbytkem střílny (pohled od východu); A – zbytek špalety a parapetu střílny; B – zdivo předprsně; C – přízdívka vnějšího (severního) líce; D – dodatečná nadezdívka nad podlahou ochozu; E – kapsa po trámu podlahy ochozu; F – kapsa po trámu, ztuzujícího příčnou zeď; a – středověké zdivo (tmavší odstín – řez, světlejší – pohled); b – novověké zdivo (tmavší odstín – řez, světlejší – pohled); c – skála; d – terén; e – doplněná úroveň podlahy střešního ochozu; f – lícované zdivo v pohledu; g – amorfni zdivo v pohledu.

Obr. 11: Hrad Rabštejn – východní skalní věž s pozůstatky zdiva hranolové věže: 1 – pohled z vrcholu severní skalní věže (od západu); 2 – pohled na zdivo věže od jihu, v dolní části je patrný pozůstatek líce, napravo ve skále draže pro založení úzké, starší hradby.

na povrch. K vnitřnímu líci hradby přiléhá trojice příčně situovaných zdí, souvisejících s pozůstatky zástavby této části hradu. Na západní straně je v patě skály dochován mohutný, svislý zásek se stopami druhotného rozšíření (obr. 14, viz níže). Do výlomu v jeho blízkosti je kladena výpadní branka.⁹⁾ Východně odsud je dochován poměrně vysoký stěp hradby.¹⁰⁾ Z vnější strany je zesílen skarpovitou přízdívkou, v utváření zdiva hradby je dochována (zde i u dalšího, východněji situovaného stěpu) řada pozoruhodných stavebních detailů (viz níže).

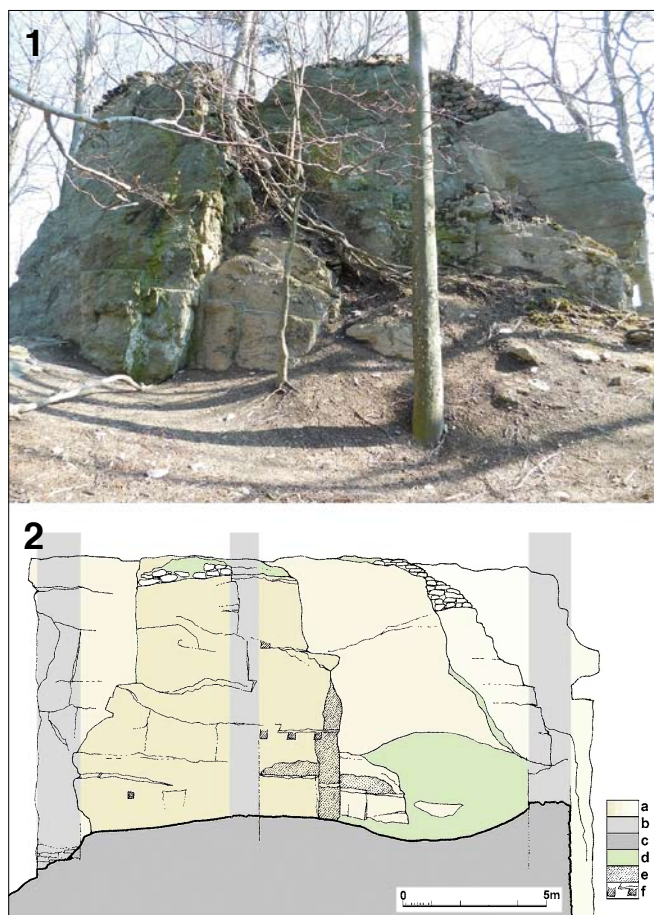
9) Viz pozn. 7.

10) Z vnější strany činí výška zdiva necelých 8 m.

Asi uprostřed délky hradby je dochován další, vysoký stěp jejího zdiva, situovaný na nižším skalisku. Napojuje se zde další příčná zeď, probíhající k popsané jižní hradbě. I u této partie hradby jsou doposud patrné zajímavé stavební detaily, podrobněji popsané v další části textu.

Na východní straně hradba přiléhá ke stěně skaliska, je zde dochována v menší výšce a zevnitř je k jejímu líci přiložena další příčná zeď s pozůstatkem východního líce.

Zmíněné východní skalisko (obr. 2/B-XI), tvořící čelo této strany horního hradu, je korunováno poměrně mohutným torzem převážně amorfniho zdiva (obr. 11). Na již-

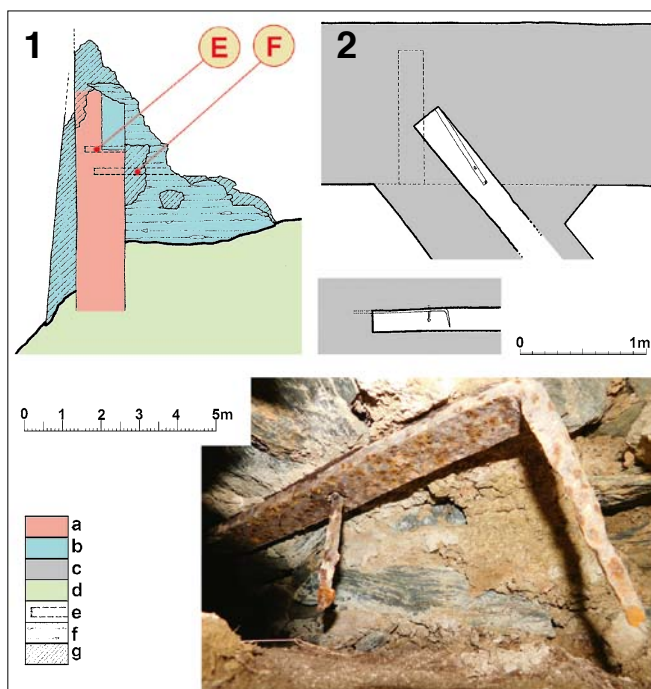

Obr. 12: Hrad Rabštejn – palác, severní stěna jižní skalní věže: 1 – pohled od severozápadu (uprostřed dolní části jsou patrné záseky pro paty klebeň, na koruně skály zbytky zdiva); 2 – zaměření situace v pohledu od severu: a – skála v pohledu (barevné odstíny označují vzdálenost ploch od roviny pohledu, tmavší jsou nejbližší); b – svislý průmět půdorysů zdiv (pravá a prostřední ohraničují palác, levá odděluje původní jádro od snížené plochy předhradí, výšky zdiv nejsou známy); c – terén v řezu (skála, suť, zdivo); d – terén a suť v pohledu; e – opracovaný povrch skály; f – lůžka po trámech.

ni a východní straně jsou dochovány spodní části přímých, lícových partií, svírajících vzájemně pravý úhel. Jižní líc je sledovatelný v délce cca 7,5 m a na západní straně se vytrácí. Šířka dochovaného zdiva (měřeno od jižního líce k severu) dosahuje až 3,5 m (!). Koruna skaliska je ve své, mírně vyvýšené severní části, beze zbytků zdiva. Jsou zde však patrné úpravy povrchu, které s existencí zdiva zřejmě souvisejí. Pod jihovýchodním nárožím je ve skále patrná dvojice mělkých, vysekaných lůžek pro vodorovně probíhající dřevěné trámy (tato úprava je evidentně starší, než zmíněné amorfní zdivo), další zásah v podobě podélné draže s lůžky po trámech je vidět západně od zmíněného amorfního zdiva (obr. 11/2).

Na koruně nižšího, ale velmi výrazného skalního bloku, tyčícího se u severní paty nejvyššího skaliska, je dochována vrstva kamenné suti, dokládající snad existenci další kamenné zástavby (obr. 2/B-XII, obr. 3).

Na závěr této části práce si okrajově povšimneme i zmíněného dolního hradu, který není předmětem našeho zájmu (obr. 2/A-II). Ten je situován ve svažitém terénu na jižní straně vrcholové partie s horním hradem. Jedná se o poměrně velký areál nepravidelného, lichoběžníkového

Obr. 13: Hrad Rabštejn – severní hradba, detaily v západní partii: 1 – pohled na západní okraj západního střepe hradby; a – středověké zdivo; b – novověké zdivo; c – zdivo v řezu (část 2); d – terén; e – poloha kapes po trámech; f – lícované zdivo v pohledu; g – amorfní zdivo v pohledu; E – kapsa po trámu podlahy ochozu; F – kapsa po trám, zpevňující příčnou zeď; 2 – zaměření kapsy po trámu, zpevňující příčnou zeď (viz tento obrázek, část 1/F), nahoře půdorys, dole svislý řez, vedený osou kapsy; 3 – snímek zakončení skoby s hřebem v kapse po trámu.

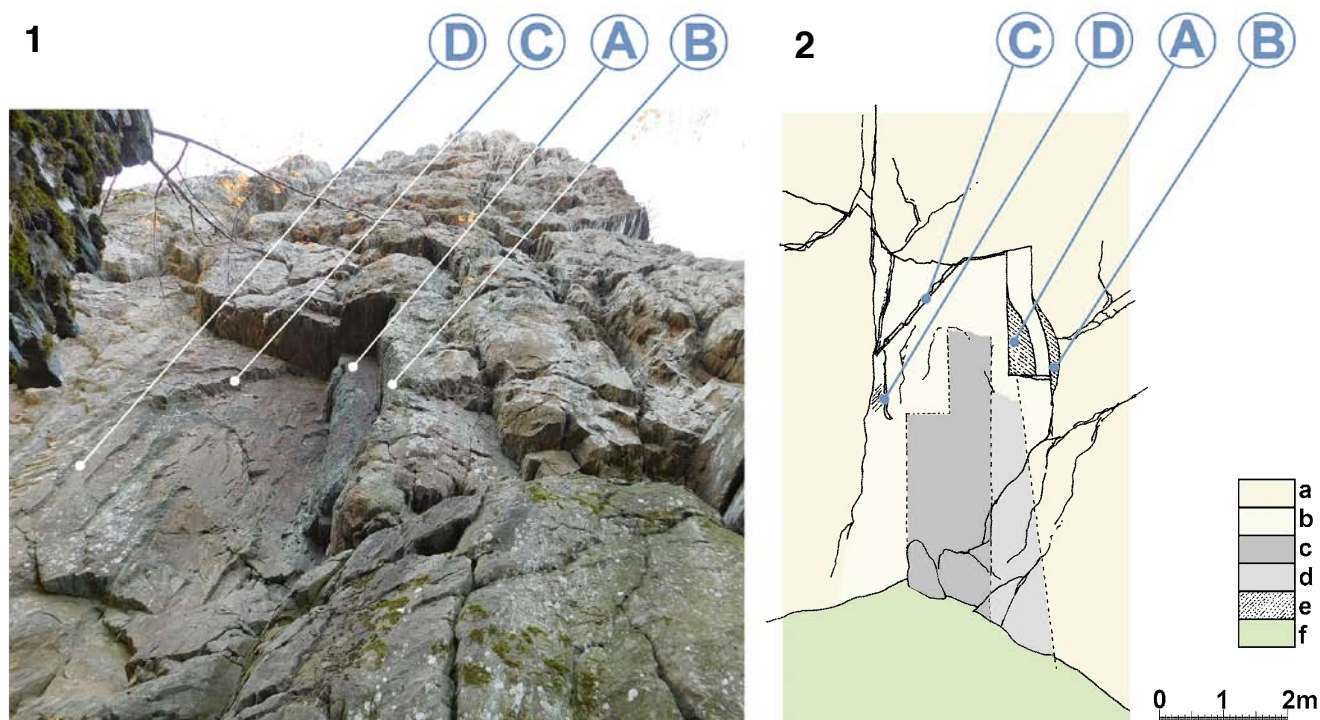
půdorysu o maximálních rozměrech 65 × 80 m,¹¹⁾ opevněný hradbou budovanou z kamene na málo pevnou maltu s velkým obsahem hlíny. Jižní čelo areálu je opevněno trojicí půdorysně různě utvářených bašt s místem brány v západní části. V ploše dolního hradu, kromě zřícenin dvojice budov na východní straně, jsou v severozápadní části ve svažitém terénu dochovány terénní pozůstatky poměrně velkého obdélného areálu (obr. 2/A-IIa). Jeho východní a jižní strana dosahují délky přibližně 45 a 40 m a je šikmo přisazen k západní partii jižní hradby horního hradu. Na jižní straně tohoto areálu jsou situovány pozůstatky zděné, snad trojprostorové stavby s výraznou prohlubní uprostřed. Východní okraj areálu je tvořen výrazným terénním stupněm mířícím k jižní hradbě, napravo od místa předpokládané brány. Východně od tohoto terénního stupně byl autorem článku nalezen v suti architektonický článek středověkého původu (obr. 16, viz níže)

VYBRANÉ NÁLEZOVÉ SITUACE

Vraťme se nyní k několika zajímavým situacím, dokumentovaným zde autorem v letech 2017/18.

V první řadě je to severní stěna jižní skalní věže ve vyvýšené, západní části horního hradu (obr. 2/B-V, obr. 12). Střední část zmíněné stěny je téměř svislá a půdorysně přímá, na západní straně pak v několika nepravidelných půdorysních stupních ustupuje k jihu, na straně opačné je pak podobný ústupek patrný v horní části stěny. Čelní

11) Rozměry jsou odečteny podle půdorysu, publikovaného v literatuře M. Plaček, o. c. v pozn. 2, s. 525.

Obr. 14: Hrad Rabštejn – situace na východní stěně severní skalní věže: 1 – pohled od východu, ze severního svahu pod hradbou, vlevo nahoře je patrná část západního střepeu severní hradby; 2 – jednoduché zaměření situace v pohledu od východu: A, B, C, D – označení detailů dle textu; a – plocha skály kolem zahlbouení; b – plocha zahlbouení; c – průmět průběhu hradby s ochozem; d – průmět průběhu severní přízdivky hradby; e – plochy s výraznými stopami po odsekání; f – terén.

plocha zmíněné střední části stěny je ve svislém směru rozdělena trojicí nevýrazných a mělkých zlomů na dvě části; východní, poněkud větší, nemá dochovány stopy po opravování (kromě jediné mělké kapsy), u západní je tomu jinak. Její spodní část je (a to i na ustupujících částech na západní straně) ukončena vysekanými úzkými, vodorovnými lavicemi; jejich zadní stěny jsou hrubě vysekaný z hmoty skály a zadní stěny těchto lavic se směrem vzhůru v mírně zaoblené křivce napojují na úroveň rostlé skály. Výšková úroveň těchto lavic je na ustupujících partiích nižší. Nad těmito lavicemi jsou dochována tři lůžka pro stropní trámy přibližně čtvercového profilu (cca 20 × 20 cm), přibližně v úrovni horních hran těchto záseků pak probíhá úzká vodorovná, uměle vysekaná plocha (obdobné úpravy nejsou patrné v ustupujících partiích).

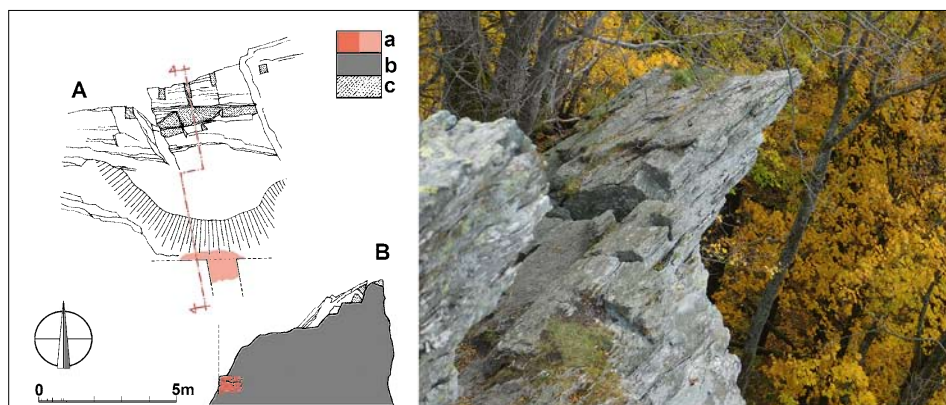
Výše, nad řadou lůžek po trámech jsou patrné náznaky další takovéto řady – cca 2,8 m nad ní je zde patrná další lůžka trámů, indikující úroveň dalšího stropu.

Dále si povšimneme zřícenin severní hradby východní části horního hradu, kde je dochována řada zajímavých stavebních detailů (obr. 2/B-X, obr. 10, obr. 13). U západního střepeu hradby (v sousedství předpokládané výpadní branky) je ve vnitřním líci i v lomech zdiva dobře patrná vodorovná spára, končící cca 70 cm před vnějším lícem; od této úrovně probíhá zdívkou vzhůru podélná svislá spára. Tato situace je patrná ve východním lomu zdiva. Na západní straně je utváření zdiva složitější (obr. 13/1); z vnitřní strany je k zde k hradbě přisazena cca 1 m široká zeď, probíhající šikmo k jihovýchodu. Ze západní strany je patrné, že jihozápadní líc zmíněné, druhotně přisazené zdi spočívá na ve své horní části na zmíněné vodorovné spáře a přiléhá k vnitřnímu líci užšího zdiva, situovaného při

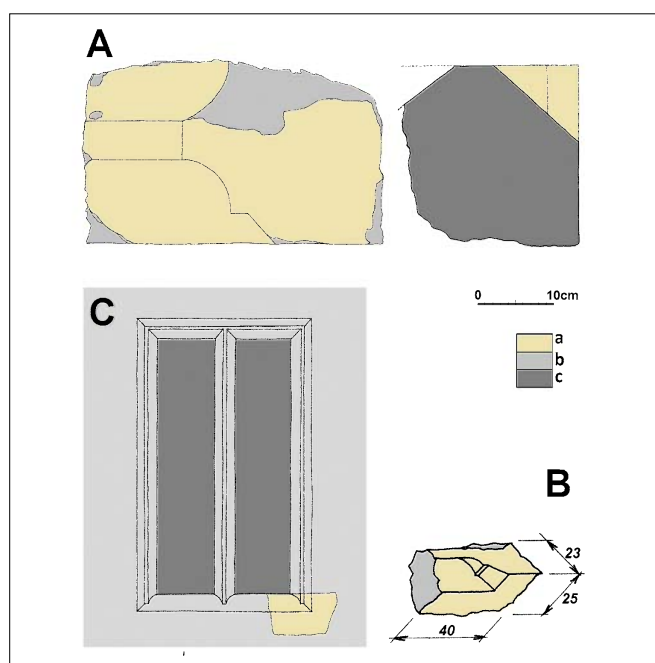
severním líci hradby. Ve styku zdív jsou dochovány stopy šmorcování, výše zmíněná svislá spára je patrná pouze ve zdivu hradby východně odsud. Půdorysně ostrý kout mezi oběma zdívkami je vyplněn šikmo probíhajícím zdívkou, současným s druhotnou zdi.

V období mezi květnem a říjnem 2018 došlo k destrukci horní partie druhotně přisazené zdi, při které byly obnaženy doposud skryté stavební detaily (obr. 10/1, 2, obr. 13). Jedná se o dvojici hlubokých kapes po dřevěných trámech; horní z nich probíhá kolmo k líci hradby, má rozměry cca 20 × 16 cm a je hluboká cca 110 cm. Stěny kapsy jsou narušeny, okolní zdivo nevykazuje doklady toho, že by kapsa byla ve zdivu vyhloubena dodatečně (obr. 10/1, 2 – E, obr. 13/1 – E). Dolní kapsa má půdorysně průběh rovnoběžný s líci zmíněné, k hradbě druhotně přisazené zdi (obr. 10/1, 2 – F, obr. 13). Šířka činí cca 25, výška 20 cm. Na stěnách jsou patrné otisky stěn dřevěného trámu, zadní stěna je pokryta maltou. K horní stěně přiléhá kovaná, železná skoba o měřitelné délce cca 70 cm, kterou navíc proniká kovaný hřeb. Kapsa pokračuje i do příčné zdi – zde je však její průběh destrúován. Kapsa je současná se zmíněnou příčnou zdi, do hradby je zřejmě vhloubena dodatečně. Zajištění skoby ze severní strany je skryto výše zmíněnou přízdivkou.

Další, východně odsud situovaný stěp hradby je, jak je výše uvedeno, situován na skalisku, jehož interiérové stěny jsou výrazně upravovány. Zdivo na skalisku je podobně utvářené, jako u popsaného východního bloku (obr. 10). Je zde rovněž patrná vodorovná spára, končící cca 70 cm před vnějším lícem hradby; spára probíhá přibližně ve stejné výškové úrovni, jako u východní partie. I zde je dochována uvedená spára svislá, jižní partie zdiva je tu však dochována v poměrně malém rozsahu.

Obr. 15: Hrad Rabštejn: 1 – zaměření situace na koruně západní části severní skalní věže: A – půdorys s vyznačením polohy řezu; B – svislý řez s pohledem k západu; 2 – pohled na tuto část od severovýchodu (z vrcholu skalní věže); a – zdivo (řez/pohled); b – terén (skála i suť) v řezu; c – opracovaný povrch skály.

Obr. 16: Hrad Rabštejn – dokumentace architektonického článku: A – vlevo pohled shora, vpravo svislý řez; B – náčrty se základními rozměry; a – opracované plochy architektonického detailu v pohledu; b – odlomené plochy architektonického detailu v pohledu; c – architektonický detail v řezu; C – rekonstrukce možné podoby okenního ostění, okrovou barvou vyznačen dochovaný fragment.

V obnažené, cca 70 cm široké partii zdiva při vnějším líci hradby je dochován pozůstatek vodorovného parapetu a šikmo probíhající špalety střílnového otvoru (obr. 10/A). Z vnější strany je zde opět dochován fragment přízdívky se skarpovitým lícem.

Ve východní stěně severní skalní věže je patrna výrazná, do skalní stěny zahluobená plocha, do které bylo ukotveno západní ukončení severní hradby (obr. 14/2, b). Plocha na jižní straně přechází téměř plynule ze svislého povrchu skály až do hlubokého zářezu na straně severní, z horní části je ohraničena nepravidelně utvářenou linií přesahující skály. V ploše zahluobené plochy je patrné několik výrazných útvarů; předně v pravé horní části vystupuje útvar hranolového tvaru s výrazně odsekanou vnější hranou (obr. 14/A). Svislá hrana, ohraničující zahluobenou plochu napravo od něj má mírně zakřivený průběh

a její hrana nese rovněž výrazné stopy po opracování (obr. 14/B). V levé horní části je plocha pročleněna poměrně výraznou, mělkou hranou, jejíž průběh se svažuje k jihu (obr. 14/C). Pod jejím levým zakončením jsou patrné svisle probíhající linie se stopami opracování při levém okraji (obr. 14/D). Severní z těchto linií je dole ukončena přibližně v úrovni polohy ochozu hradby.

V jihozápadní části horního hradu je situována menší plocha, ohraničená ze západní a zčásti i severozápadní strany

zdi, se skarpovitým vnějším lícem, jejíž koruna dosahuje šířky cca 1,1 m. Zdivo je budováno na nekvalitní maltu, ve vnějším líci jsou patrné otvory čtvercového tvaru (lůžka pro trámy?), na jižní straně je dochován pouze krátký úsek amorfního zdiva bez líců.

Pozoruhodná situace je dochována v západní partii severního skaliska západní části horního hradu (obr. 2/B-III, obr. 15). Tato část skalní věže je podstatně nižší, než je její východní část; na severu je koruna skály ukončena vysokou, místy převislou skalní stěnou, na opačné straně se povrch skály svažuje do výše popsané prolákliny. Pod ostrým vrcholem skály nalezneme pouze cca 50 cm širokou vysekanou vodorovnou plochu, ohraničenou ze severu uměle srovnanou subtilní skalní stěnou, jejíž šířka dosahuje cca 70 cm. Koruna této partie je členěna čtyřmi příčně situovanými, cca 20–30 cm širokými záseky, vzdálenými od sebe přibližně 90–100 cm. Tyto záseky jsou půdorysně rovnoběžné, mají přibližně čtvercový profil. Západní z nich se výrazně svažuje k severu, ostatní mají sklon podstatně mírnější. Na severní straně končí ve zmiňované, místy převislé skalní stěně.

Výčet nálezových situací uzavřeme zmínkou o nálezu pozoruhodného architektonického detailu, dokumentovaného autorem v sutí, odkryté rozsáhlými vývraty, které postihly dolní hrad v letech 2018 a 2019 (obr. 2/A, IIb, obr. 16). Jedná se o poškozený, v pískovci sekáný blok, tvořící původně součást parapetu okenního ostění. Profilace parapetu byla snad přibližně symetrická; při okrajích 5 cm široké, vodorovné plošky byly situovány vně i dovnitř sklopené plochy, z nichž pouze vnější má dochovanou návaznost na svislou plochu zdiva. Na vnější straně je též dochována kompletní profilace stojky, vyrůstající ze sklopené plochy bankálu; ta sestávala z okosení a odsazeného výžlabku, ukončeného úzkou ploškou, navazující na profilaci parapetu (zmíněná ploška je zde vyznačena rytou linkou). Z vnitřní strany je patrný poškozený profil výžlabku, mírně nesymetrický k výžlabku na vnější straně.

12) Srov. pozn. 3.

KOMENTÁŘ K VYBRANÝM NÁLEZOVÝM SITUACÍM

1. Situace mezi severním a jižním skaliskem západní části hradu

V západní části horního hradu se nacházela vícepodlažní stavba, vklíněná mezi dvojici skalních věží. S největší pravděpodobností se jedná o hradní palác, jehož západní zeď tvořila hradba, zatímco zbytek východního, nádvořního průčelí představuje příčná zeď, situovaná přibližně v polovině hloubky prostoru. Plocha východně odsud je zřejmě pozůstatkem drobného, uzavřeného nádvoří. Něco víc k podobě paláce můžeme zjistit na výše popsané skalní stěně, uzavírající popisovaný prostor od jihu. Nad předpokládaným prostorem přízemí jsou zde dochovány mělké kapsy pro uložení stropních trámů, situovaných ve směru sever – jih. Na dalších, k jihu ustupujících částech skalní stěny tyto kapsy nejsou patrné – trámy zde byly zřejmě uloženy jinak (buďto do zdi, která později zanikla, případně mohly být položeny na průvlak, přiložený ke skalní stěně). Severní zhlaví trámů byla zřejmě uložena do příčné zdi, jejíž pozůstatky již nejsou nad terénem patrné.¹²⁾ Přízemí paláce bylo patrně od počátku dvouprostorové; poměrně úzká, jižní místnost se směrem k západu rozšiřovala, severní přiléhala ke stoupající stěně severní skalní věže. Prohlubeň pod plochou paláce svědčí pro existenci sklepení, tomuto předpokladu odpovídá i utváření západní hradby, jejíž pata je zde situována hluboko ve svahu.

Vodorovné záseky pod stopami trámového stropu přízemí jsou zcela nepochybně lůžky pro patu zděné klenby; jejich nižší situování na k jihu ustupujících partiích skály svědčí pro to, že klenba respektovala nepravidelné utváření stěny – v západní části musela být pata klenby situována níže. Podle výškových poměrů dochovaných záseků je zřejmé, že trámový strop nad přízemím je primární a v pozdější době byl nahrazen klenbou.

Utváření paláce na severní straně dnes není zřejmé; jeho konstrukce se opíraly o svažitou skalní stěnu, přičemž půdorysná plocha prostor se ve vyšších úrovních podstatně rozšiřovala. Za severní zeď paláce snad můžeme považovat pozůstatek zdi na jižní straně severní skalní věže, do které je zřejmě vevázána zeď západní (obr. 15/1a). Podle pozůstatků zdiva na okrajích koruny jižního skaliska můžeme předpokládat, že palác zaujal i tento prostor a vytvářel zde k východu vybíhající užší křídlo. S palácem zřejmě nějak souvisela i zástavba na nižší (západní) partii severního skaliska (viz níže u situace č. 3). V konečné podobě zde tedy můžeme předpokládat minimálně třípatrovou palácovou stavbu.

Architektonický článek, nalezený v areálu dolního hradu lze s velkou pravděpodobností spojit s výbavou horního hradu, a to zřejmě právě s objektem paláce. S velkou pravděpodobností se jednalo o obdélné, jedno či vícedílné okno prosvětlující jeho interiér (obr. 16). Vznik tohoto architektonického detailu lze obecně vložit do druhé půle 14. století.¹³⁾

2. Severní hradba

Situace na západní straně velmi dobře uchovává pozůstatek původní cca 130 cm široké hradby i její cca 70 cm široké předprsně na vnější (severní) straně. Jak je patrné ze situace zjištěné východně odsud, předprseň byla zřejmě vybavena střílnami s vně se zužujícími špaletami a vodorovnými parapety. Kapsa po trámu, dochovaná v západní části v úrovni paty předprsně je nepochybně pozůstatkem podlahy střeleckého ochozu (obr. 13/1-E). Tato situace je zřejmě současná s výstavbou hradby. Další, níže situovaná kapsa s kovanou skobou, náleží jistě trámu zajišťujícímu statické provázání novověké zdi objektu, přiloženého dodatečně k vnitřnímu líci hradby (obr. 13/1-F, 2, 3). Kapsa je vybudována ve zdivu, které do hmoty hradby vloženo dodatečně. Vnější ukončení železné skoby není dnes patrné, je kryto přízdívkou se skarpovitým lícem, přiloženou k vnějšímu líci hradby.

Zahloubená plocha ve východní stěně severní skalní věže uchovává pozoruhodné pozůstatky zaniklých konstrukcí (obr. 14). Ze situace vyplývá, že hradba dochovaná v blízkosti plochy přiléhala k této ploše a polohu jejího vnějšího líce fixovala zasunutá svislá hrana, zachovaná v pravé horní části plochy (obr. 14/A). Její další opracování a snad i odsekání spodní části jistě lze spojit s rozšířením záseku pro vnější přízdívku s šikmým lícem. Další opracovaná plocha (obr. 14/B) zřejmě souvisí s nějakou další zaniklou konstrukcí, propojenou možná s provozem zde předpokládané výpadní branky. Ke starší fázi hradby pravděpodobně můžeme přiřadit šikmý zásek v levé horní partii, který může kopírovat sklon střechy hradebního ochozu (obr. 14/C), svislá linie pod spodním ukončením šikminy může indikovat zadní (jižní) ukončení (stěnu?) kryté chodby střeleckého ochozu (obr. 14/D); její podlaha, byla zčásti tvořena korunou jižní části hradby, zčásti byla vynášena trámovými konzolami (srov. obr. 13/1-E).

3. Záseky na koruně západní části severního skaliska

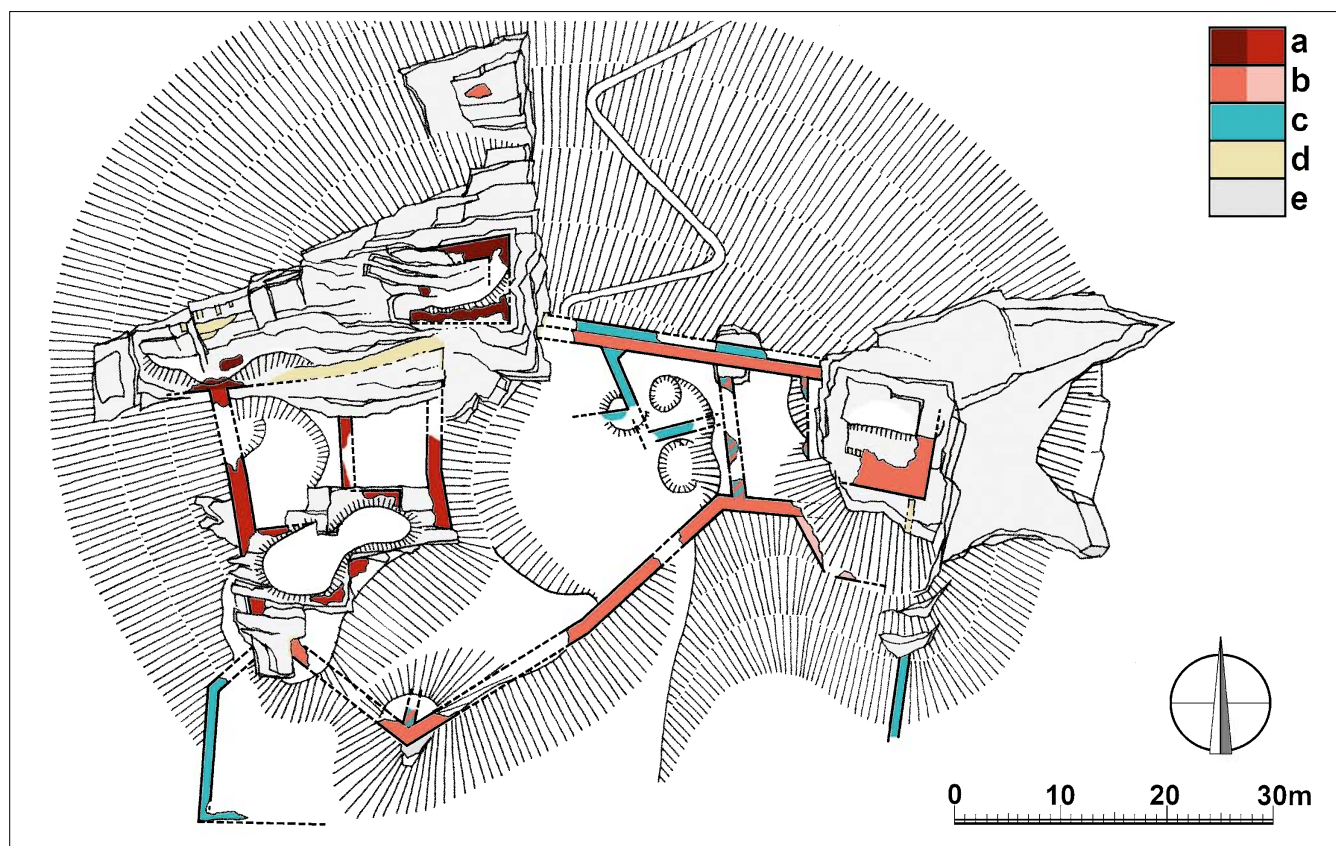
Tyto zajímavé artefakty upomínají na existenci rovnoběžně kladených trámů, skloněných k severu. Je možné, že se jedná o lůžka pro krokve střechy objektu (objektů), situovaného na koruně nižší partie severní skalní věže; jeho severní zdí mohla být právě nízká skalní stěna s lůžky po krokvích, na jižní straně pak byl objekt vymezen zdí, jejíž pozůstatky jsou zde dochovány (obr. 15/1-a).

POKUS O STANOVENÍ ZÁKLADNÍCH TEZÍ STAVEBNÍHO VÝVOJE HRADU

Hrad existující déle než čtyři století prošel jistě velmi složitým stavebním vývojem, který na základě stávajících vědomostí nejsme schopni zcela postihnout. Zatím nejúplnější zpracování této problematiky, včetně kvalitního zaměření, pochází z pera Miroslava Plačka.¹⁴⁾ Tato práce byla autorovi užitečným podkladem pro dokumentační i drobné průzkumné práce, jejichž výsledky jsou zde předkládány (obr. 17).

13) Obdobná profilace se vyskytuje již na portálech karlštejnských (D. Menclová, České hrady II. Praha 1972, s. 62), v moravském prostředí 2. poloviny 14. století jsou podobně profilovaná okna dochována např. na Cimburku u Koryčan (D. Janiš – R. Vrla a kol., Hrady Zlínského kraje. Lukov 2018, s. 39, obr. 41/B).

14) Srov. literaturu M. Plaček, o. c. v pozn. 2, s. 524.

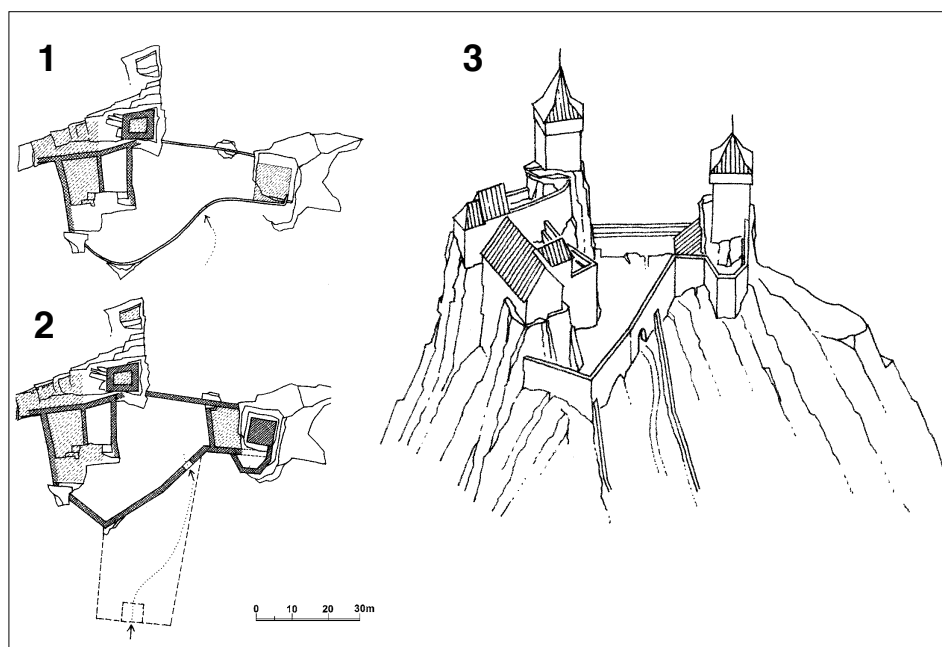
Obr. 17: Hrad Rabštejn – půdorys horního hradu s jednotlivými fázemi vývoje s vyznačením předpokládaného stáří jednotlivých zdí: a – středověk, starší fáze (tmavší odstín označuje možný rozsah původního jádra na koruně severní skalní věže, konec 13. – přelom 14. a 15. století); b – středověk, mladší fáze, světlý odstín označuje zdivo mladší bašty pod východní věží (přelom 14. a 15. století – počátek 16. století); c – 17. století, d – plochy opravených povrchů skal zmíněné v textu, e – skály.

1. Rozsah hradu do 15. století

Na základě výsledků průzkumu hradu lze vyslovit hypotézu, že hrad Rabštejn v období od svého počátku (snad přelom 13. a 14. století) do přestaveb v 15. století, zaujímal pouze dnešní severní část areálu o půdorysných rozměrech cca 75 × 45 m. Za původní hradní jádro lze pravděpodobně označit severní, vyvýšenou a hradbou oddělenou partii s dvojicí skalních věží. Východní část pak zřejmě představuje původní předhradí.

2. Podoba původního hradního jádra

Nejvýše položenou částí areálu předpokládaného středověkého jádra představuje dominantní severní skalní věž. Překvapivě mohutné zdivo, dochované v jeho nejvyšší východní části (šířkou 2 m představuje nejširší v areálu hradu dochované zdivo), s velkou pravděpodobností náleží hranolové věži mírně lichoběžníkového půdorysu, jejíž hrana dosahovala minimálně 9,5 m (je dochováno pouze severovýchodní nároží a takto dlouhý úsek východní

Obr. 18: Hrad Rabštejn – půdorysná schémata horního hradu a vyznačením plochy zástavby v jednotlivých fázích stavebního vývoje: 1 – do poloviny 14. století; 2 – přelom 15. a 16. století; 3 – možná podoba hradu v závěru 15. století, pohled od jihozápadu.

a jižní). Vzhledem k situování na velmi vysokém skalisku by případná věž zřejmě nemusela dosahovat velké výšky.¹⁵⁾

15) Na základě dochovaných pozůstatků je (především vzhledem k šířce zdiva) málo pravděpodobné, že by tato věž měla odlišný půdorys tr-

Zbylá, níže položená západní část této skalní věže vytváří úzkou a dlouhou plochu (cca 25 × 8 m), ohraničenou od jihu hradbou. Při úvaze o důvodu potřeby vymezení prostoru vůči níže položené jižní partii je možno zvážit i eventualitu, že zde bylo situováno původní, rozměrově skromné hradní jádro. Tyto drobné rozměry by například odpovídaly jádru nedalekého Pustého zámku u Rešova, jehož vznik v závěru 13. století bývá rovněž spojován se snahou panovníka o zajištění zdejší důlní oblasti.¹⁶⁾ K případné původní zástavbě této partie hradu, ze které byl skalní puklinou přístupný interiér věže, se dnes nedokážeme vyjádřit; dochované pozůstatky staveb (viz záseky po možné konstrukci krovu) jsou zřejmě dílem pozdějších úprav.

Pokud se původní jádro omezovalo pouze na severní skalní věž, pak v průběhu dalšího stavebního vývoje ve středověku zaujalo celou západní část areálu, vymezenou ze severní a jižní strany zmíněnými skalními věžemi, ze zbylých stran pak téměř rovnoběžně vedenými hradbami. K západní, situované na hraně velmi strmého svahu, byl z vnitřní strany přiložen podsklepený, plochostropý palác, vklíněný mezi zmíněná skaliska. Před jeho východním průčelím se nacházelo intimní nádvoří, kam zřejmě (snad bránou ve východní hradbě) ústil i vstup. Rozsah původního paláce i jeho výškové vyvinutí dnes přesně neznáme.

3. Podoba původního předhradí

Předhradí pravděpodobně zaujalo východní část dnešního jádra, tedy plochu vymezenou hradbami na severní a jižní straně a skalní věží na východě. Je velmi pravděpodobné, že dochované hradby jsou dílem pozdější stavební etapy (viz zlomek střílnového okénka v severní hradbě). Stopy opracování na východní skalní věži svědčí o napojení úzké, snad dřevěné hradby (srov. obr. 11/2 vpravo) a o existenci objektu s trámovým stropem v jižní části (viz lůžka po trámech pod západní částí zdí věže). Je tedy velmi pravděpodobné, že původní předhradí, včetně objektu na východní skalní věži, bylo zpočátku budováno pouze z lehčích konstrukcí (obr. 18/1).

4. Další středověké přestavby hradu

Architektonický detail popsany výše (obr. 16) je důkazem kvalitní přestavby hradu v širším období druhé poloviny 14. století. S velkou pravděpodobností souvisí s přestavbou (případně výstavbou – viz výše) paláce. V dalším stavebním vývoji, možná už v pokročilém 14. století či na přelomu 14. a 15. století, došlo k nahrazení starších hradeb předhradí novými, kamennými, vybavenými střeckými ochozy se střílnami v předprsích. V této době došlo i k výstavbě další věže, zaujímající korunu východní skalní věže; z dochovaných pozůstatků vyplývá, že trnož této věže byla (na rozdíl od věže západní) plná a měla pravděpodobně čtvercový půdorys.¹⁷⁾ Brána do předhradí se zřejmě nacházela

v místě výlomu v průběhu jižní hradby. V areálu předhradí lze v této době předpokládat zástavbu budovanou z lehčích konstrukcí. Z dochovaných pozůstatků lze snad uvažovat o středověkém původu objektu při východní skalní věži.

Následně, v souvislosti se snahou o zvýšení obranyschopnosti hradu, je možno předpokládat další stavební úpravy; s velkou pravděpodobností sem můžeme zařadit výstavbu poměrně rozměrné bašty, přisazené k jižní hradbě předhradí pod východní věží. Na základě stávající situace lze uvažovat o tom, že její půdorys byl snad polygonální. Jejím účelem bylo bezesporu pokrytí jižního a jihovýchodního svahu pod horním hradem, kudy stoupala přístupová komunikace a účinná ochrana vlastní brány do předhradí. Vznik bašty lze hledat v širším období 15. století, nejpozději jako reakci na dobytí hradu Matyášem Korvínem.

K dalšímu zajištění této brány byl pravděpodobně využit i prostor situovaný před ní, kde se dnes nachází výše zmíněný areál, vyplňující severozápadní část dolního hradu. Je možné, že se zde nacházejí pozůstatky pozdně středověké opevněné plochy, jejíž hradby byly přiloženy ke starší hradbě horního hradu. Terasa na východě je zřejmě pozůstatkem této hradby, kterou zevnitř provázela komunikace, objekt na jižní straně může obsahovat pozůstatky brány.¹⁸⁾ Případné vnější opevnění tohoto útvaru (příkop a val) mohlo být v rámci novověkých úprav v 17. století srovnáno (obr. 18/2, 18/3).

Co se týká hradního jádra, zde lze předpokládat poměrně rozsáhlé úpravy paláce, který se zřejmě rozrostl do výšky a na přilehlých korunách skal i do šířky. Je možné, že ještě ve středověku došlo k náhradě trámového stropu v přízemí klenbou (pokud se nejedná o novověký zásah).

5. Hrad Rabštejn v novověku

Na rozdíl od převážné části moravských hradů byl pustnoucí Rabštejn někdy v první polovině 17. století znovu opraven a v různé intenzitě využíván až do jeho závěru. Práce na Rabštejně byly vyvolány zvýšeným válečným nebezpečím, které si vynutilo zajištění pevného, vojensky hájitelného bodu pro ochranu obyvatel i cenností. S novověkým refugiálním účelem hradu podle mínění autora souvisí především vybudování rozsáhlé jižní část dnešního areálu. Relikty starších staveb lze zde předpokládat pouze u objektu v severozápadní části.¹⁹⁾

V areálu horního hradu je možno s novověkými stavebními úpravami spojit několik objektů a konstrukcí (obr. 17/c). Především je to pozůstatek stavby při jihozápadní části, označované za bastion. Styk jeho zdí s hradbou jádra ani s opevněním dolního hradu není v nadzemní části dochován; půdorysné řešení, skarpovitě líce i zdivo samo (pečlivě vrstvené na nekvalitní maltu s rozměrnými kapsami po trámech) tuto stavbu bezpochyby řadí do 17. století.

nože a horní partie (například u nedalekého Sovince stojí kruhový bergfrit na plném, polygonálním soklu). O takovéto možnosti lze snad uvažovat u později budované věže na východní straně, jejíž hranolová trnož je plná.

16) M. Plaček, Hrad Rabštejn u Bedřichova a jeho předchůdci, in: Severní Morava 55, Šumperk 1988, s. 35–36.

17) Nelze vyloučit, že horní partie mohla mít jiný (kruhový, polygonální?) půdorys, srovnej též pozn. 15.

18) Výrazná prohlubeň ve střední části objektu snad může představovat pozůstatek vstupního objektu (vstupní věže?) s prostorem pod průjezdem (snad šachta pro sklopení vnitřní části kolébkového padacího mostu?). Tuto teorii může potvrdit, či vyvrátit pouze archeologický výzkum.

19) Na základě výsledků autorem provedeného průzkumu jižní části areálu lze celé opevnění této části hradu a převážnou část jeho zástavby spojit s budováním refugia v 17. století; srov.: R. Vrla: Novověká přestavba hradu Rabštejna u Bedřichova, in: Dějiny staveb 2019, Plzeň 2019, s. 39–38.

Do této stavební etapy je nutno zařadit objekt přiložený k severní hradbě, jehož zeď byla zpevněna dřevěným táhlem, fixovaným ve starší hradbě skobou s hřebem. Stavba samotná byla zřejmě součástí složitěji utvářené zástavby, provázející severní hradbu po celé její délce. Na východní straně byla pravděpodobně přiložena ke staršímu, snad ještě středověkému objektu, který přiléhá k východní skalní věži. Pozůstatkem zástavby západně odsud může být zazdívka střeleckého ochozu, která je přiložena na spáru k popsané zdi, vyztužené dřevěným táhlem. K půdorysnému utváření této zástavby i k jejímu přesnějšímu účelu se dnes neumíme vyjádřit.

Novověkého stáří je i přízdívka se skarpovitým lícem, vzpírající severní hradbu z vnější strany. Přízdívka zřejmě překryla upevnění zmíněné skoby na vnějším průčelí hradby.

ZÁVĚREM

Hrad Rabštejn je významnou kulturní památkou, stále si ještě uchovávající velké množství pozoruhodných sta-

vebních detailů středověkého i novověkého stáří. Některé z nich jsou dochovány na těžko přístupných místech, další jsou odkrývány při destrukcích zdiva – a bez náročné konzervace brzy zaniknou i ony. Autor chce na závěr znovu poukázat na důležitost terénní dokumentace zřízení a vůbec všech progresivním chátráním ohrožených památek. Zároveň chce vyslovit přání, aby tato studie přispěla k včasnému provedení kvalitních záchranných prací, o kterých je v současné době s vlastníkem hradu jednáno.

*Tento článek vznikl v rámci plnění výzkumného cíle NPÚ: **Nemovitě památky v ČR**, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury ČR na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.*

RADIM VRLA, PH.D. – NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV,
ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVNÍŠTĚ V KROMĚŘÍŽI,
RIEGROVO NÁMĚSTÍ 3228/22, KROMĚŘÍŽ
VRLA.RADIM@NPU.CZ

DIE BURG RABŠTEJN BEI BEDŘICHOV UNTERSUCHUNG DES NÖRDLICHEN TEILS DER BURGANLAGE

Die Burgruine Rabštejn (Rabenstein) liegt in der Seehöhe von 804 m ü. M. nahe der nordmährischen Gemeinde Bedřichov (Friedrichsdorf, Bez. Šumperk [Mähr. Schöneberg]) in der Olmützer Region. Die Burg war um die Wende des 13. und 14. Jahrhunderts entstanden, für das 15. Jahrhundert ist ihr Umbau belegt. Im 16. Jahrhundert hat man sie verlassen, im 17. Jahrhundert wurde sie als Refugium erneuert. Im Rahmen der Vorbereitungsarbeiten zu der Burgrettung in den Jahren 2019–2019 hat man teilweise Untersuchungen im nördlichen Teil der Burganlage (in der oberen Burg) durchgeführt. Sie brachten mehrere neue Erkenntnisse zur Bauentwicklung der Burg Rabštejn herbei. Der mittelalterliche Burgekern nahm den westlichen Teil der oberen Burg ein. Es ist möglich, der ursprüngliche Burgbau habe nur den Scheitel des nördlichen Felsens eingenommen, wo Reste eines quadratischen Turms erhalten sind. Im Laufe des Mittelalters war der zwischen die Felsenspitzen eingebaute Palas entstanden. Die qualitätsvolle architektonische Ausstattung der Burg im zweiten Viertel des 14. Jahrhunderts belegt ein gefundenes Fenstergewandefragment. Später (im späten 14. oder im 15. Jahrhundert) erbaute man die steinerne Vorburggringmauer und einen weiteren quadratischen Turm auf dem östlichen Felsen. Die Vorburggringmauer wurde später an der Südostseite durch eine Bastei vom polygonalen(?) Grundriss ergänzt. Wahrscheinlich noch im Mittelalter wurde der Burganlage eine weitere Fläche an der Südseite zugefügt. Im 17. Jahrhundert wurden an die nördliche Vorburggringmauer weitere Objekte zugebaut und die Mauer selbst wurde mit einer Außenblende verstärkt. Den südwestlichen Teil des Burgekerns erweiterte man um eine Bastion.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Rabštejn (Rabenstein, Kat.-Gem. Bedřichov [Friedrichsdorf], Bez. Šumperk [Mähr. Schöneberg]), Burg – Gesamtansicht von Nordwesten (alle Fotos und Zeichnungen R. Vrla, 2019, falls nicht anders angegeben).

Abb. 2: Rabštejn, Burg: A – Grundriss der Anlage: 1 – obere Burg, II – untere

Burg, IIa – untere Burg, nordwestlicher Teil, IIb – Fundstelle des Architekturturteils (nach M. Plaček, s. Zít. in Anm. 2, S. 525, Abb. 1005); B – aktueller Grundriss der oberen Burg mit Auszeichnung einzelner Teile laut Text: Die Rosafarbe bezeichnet die im Text erwähnten Stellen mit deutlicher Bearbeitung der Felsenoberfläche.

Abb. 3: Rabštejn, Burg – Ansicht der oberen Burg von Nordosten zu: links – unter den Bäumen Fragment der nördlichen Ringmauer; in der Mitte – nördlicher Felsenturm mit Trümmern des quadratischen gemauerten Turms auf dem Gipfel; rechts – der niedrigere Felsenturm, ebenfalls Mauerreste tragend (s. Abb. 2/B-XII).

Abb. 4: Rabštejn, Burg – Gipfelpartie des nördlichen Felsenturms mit Resten einer Ecke vom ca. 2 m starken Turmmauerwerk, Ansicht von Südwesten: A – südliches Mauerhaupt; B – nördliches Mauerhaupt.

Abb. 5: Rabštejn, Burg – nördlicher Felsenturm, westliche Partie: Fußpunkt der erhöhten (östlichen) Partie, Ansicht von Süden, Pfeile bezeichnen die in die Felsenoberfläche gehauenen Rinnen; A – Kerben zur Gründung des den oberen Felsentüberhang spreizenden Mauerwerks; 2 – südliche Seite der westlichen Partie vom nördlichen Felsenturm, Ansicht von Osten, Pfeil zeigt die Lage der Baunaht; B – ausgehauene Fläche zur Mauerwerksgründung.

Abb. 6: Rabštejn, Burg – westliche Ringmauer: 1 – Gesamtansicht von Nordosten, links der Durchbruch in den Kellerraum, im Hintergrund südlicher Felsenturm mit dem Mauerwerk auf seinem Gipfel; 2 – Nordseite, Lager zur Verankerung der Ringmauer, Blick von Süden zu.

Abb. 7: Rabštejn, Burg – westliche Ringmauer, die in den Riss des südlichen Felsenturms eingebaute Partie; ihr Mauerwerk wird nach oben zweimal verjüngt, Ansicht von Westen.

Abb. 8: Rabštejn, Burg – südliche Ringmauer: 1 – östlicher Teil, rechts hinter dem Baum deutlicher Anschluss des späteren Zubaus der Bastei(?) zur älteren Ringmauer, links der Ausbruch des Tors in die obere Burg, Blick von Südwesten, im Hintergrund der südliche Felsenturm; 2 – südwestliche Ringmauerrekte, Ansicht von Süden.

Abb. 9: Rabštejn, Burg – südliche Ringmauer, Mittelteil, rechts das ausgebrochene Tor in die obere Burg.

Abb. 10: Rabštejn, Burg – nördliche Ringmauer: 1 – Grundriss; 2 – Südseite;

3 – mittlere Mauerwerkscherbe mit Rest einer Schießscharte (Ansicht von Osten); A – Rest der Laibung und der Schießschartenbank, B – Brustwehrmauerwerk, C – Verblendung des äußeren (nördlichen) Mauerhaupts, D – nachträgliche Aufmauerung über dem Wehgangfußboden, E – Lager nach einem Wehgangfußbodenbalken, F – Lager nach dem die Quermauer versteifenden Balken; a – mittelalterliches Mauerwerk (dunkler – Schnitt, heller – Ansicht), b – neuzeitliches Mauerwerk (dunkler – Schnitt, heller – Ansicht), c – Felsen, d – Gelände, e – ergänzte Höhenebene des Schützengangs, f – Mauerhaupt, Ansicht, g – amorphes Mauerwerk, Ansicht.

Abb. 11: Rabštejn, Burg – östlicher Felsenturm mit Mauerwerksresten nach dem quadratischen Turm: 1 – Ansicht vom Gipfel des nördlichen Felsenturms (von Westen) zu; 2 – Turmmauerwerk, Ansicht von Süden, in der unteren Partie deutlicher Mauerhauptrest, rechts im Felsenmassiv deutlicher Schlitz zum Gründen der älteren, schmäleren Ringmauer.

Abb. 12: Rabštejn, Burg – nördliche Wand des südlichen Felsenturms: 1 – Blick von Nordwesten (inmitten des unteren Teils deutliche Einkerbungen für Gewölbefüße, auf dem Gipfel des Felsens Mauerwerksreste), 2 – Aufnahme der Situation in der Ansicht von Norden: a – Felsen in Ansicht (die Farbtöne bedeuten die Entfernung der Flächen von der Sichtebe-
ne, die dunkleren sind näher); b – vertikale Projektion der Mauerwerkgrundrisse (rechts und in der Mitte – Palas, links – die Abtrennung des ursprünglichen Burgkerns und der niedriger liegenden Vorburgfläche, die Höhen des Mauerwerks sind nicht bekannt), c – Gelände im Schnitt (Felsen, Geröll, Mauerwerk), d – Gelände und Geröll in Ansicht, e – bearbeitete Felsenoberfläche, f – Balkenlager.

Abb. 13: Rabštejn, Burg – nördliche Wehrmauer, Details in der westlichen Partie: 1 – Blick über den westlichen Rand des westlichen Wehrmauerscherbens: a – mittelalterliches Mauerwerk, b – neuzeitliches Mauerwerk, c – Mauerwerk im Schnitt (Teil 2), d – Gelände, e – Lage der Balkenlager, f – Mauerhaupt, Ansicht, g – amorphes Mauerwerk, Ansicht; E – Lager nach dem Wehgangfußbodenbalken; F – Lager nach dem die Quermauer versteifenden Balken (s. Position 1/F dieser Abbildung), oben Grundriss, unten vertikaler Schnitt in der Balkenlagerachse; 3 – Foto des Hakens mit einem Nagel im Balkenlager.

Abb. 14: Rabštejn, Burg – nördlicher Felsenturm, Ostwand: 1 – Ansicht von Osten, vom nördlichen Abhang unter der Ringmauer zu, links oben deutlicher Teil vom westlichen Scherben der nördlichen Ringmauer; 2 – einfache Situationsaufnahme, Ansicht von Osten: A, B, C, D – Bezeichnung der Details laut Text, a – Felsenfläche um die Einsenkung herum, b – die Einsenkung, c – Verlauf der Wehrmauer mit Wehgang, Projektion, d – Verlauf der nördlichen Wehrmauerblende, Projektion, e – Flächen mit deutlichen Spuren nach Abmeißeln, f – Gelände.

Abb. 15: Rabštejn, Burg – nördlicher Felsenturm, Situationsaufnahme der Krone des westlichen Teils: A – Grundriss mit Auszeichnung der Schnittebene; B – vertikaler Schnitt mit Blick westwärts; 2 – Ansicht dieses Teils von Nordosten (aus dem Scheitel des Felsenturms): a – Mauerwerk (Schnitt/Ansicht), b – Gelände (Felsen und Geröll) im Schnitt, c – bearbeitete Felsenoberfläche.

Abb. 16: Rabštejn, Burg – Architektonisches Glied, Dokumentierung: A – links, Ansicht von oben, rechts vertikaler Schnitt; B – Skizze mit Grundmaßen: a – bearbeitete Flächen des architektonischen Glieds, Ansicht; b – Bruchflächen des architektonischen Glieds, Ansicht, c – architektonisches Glied, Schnitt; C – Rekonstruktion der möglichen Gestalt des Fenster-
gewändes, erhaltenes Bruchstück – ockerfarbig.

Abb. 17: Rabštejn, Burg – obere Burg, Grundriss, Bauphasen- und Bau-
altersplan: a – Mittelalter, ältere Phase (der dunklere Ton bezeichnet das mögliche Ausmaß des ursprünglichen Kerns auf dem Scheitel des nördlichen Felsenturms, Ende des 13. bis Wende des 14. und 15. Jahrhunderts); b – Mittelalter, jüngere Phase, der hellere Ton bezeichnet das Mauerwerk der späteren Bastei unter dem östlichen Turm (Wende des 14. und 15. Jahrhunderts bis Anfang des 16. Jahrhunderts), c – 17. Jahrhundert, d – bearbeitete Felsenflächen, im Text erwähnt, e – Felsen.

Abb. 18: Rabštejn, Burg – Grundrisssschemen der oberen Burg mit ersichtlich gemachten bebauten Flächen in einzelnen Bauentwicklungsphasen: 1 – bis Mitte des 14. Jahrhunderts; 2 – Wende des 15. und 16. Jahrhunderts; 3 – mögliche Gestalt der Burg im späten 15. Jahrhundert, Ansicht von Südwesten.